

У рамках соціально-конструктивістського підходу акцент повинен бути перенесений зі співвідношення між теорією сім'ї й описуваної нею реальністю на співвідношення між теорією сім'ї й контекстом, у якому вона вибудовується.

Список використаних джерел

1. Гусельцева М.С. Методологические предпосылки развития культурно-исторической психологии : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. — Москва, 2003. — 175 с. РГБ ОД, 61:04—19/90—7.
2. Зинченко В.П., Мамардашвили М.К. Проблема объективного метода в психологии // Постнеклассическая психология. Социальный конструкционизм и нарративный подход. — № 1, 2004. С. 45—70.
3. Кутузова Д.А. «Быть семьей»: взгляд с точки зрения социального конструкционизма. Обзор работ Л.Беллы и ее сотрудников // Постнеклассическая психология. Социальный конструкционизм и нарративный подход. — № 1 (2). — 2005. — С. 72—93.
4. Медкова М.В. Семьи «звезд» шоу-бизнеса // Социол. исслед. — 2002. — №1. — С. 131.
5. Торохтий В.С. Основы психолого-педагогического обеспечения социальной работы с семьей: учебное пособие. Часть I / В.С. Торохтий. — М.: МГСУ, 2000. — 348 с.
6. Федотова Ю.В. Проблема понимания кризиса семьи / Ю.В. Федотова. — М. 2003. — С. 14.
7. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В.В. Психология и психотерапия семьи. — [4-е изд.]. — СПб. : Питер, 2011 г. — 672 с.
8. Bella, Leslie. The Christmas Imperative. Halifax: Fernwood Publishing, ca 1992, 252 pp.
9. Eichler M. (1986). Families in Canada Today: Recent Changes and their Policy Consequences, Gage: Toronto.
10. Hanson L. (1997). Family Problematics: A Crucible for Sociology, International Journal of Sociology of the Family, 27:1, 1—12.
11. Popenoe David. Disturbing the Nest Family Change and Decline in Modern Societies. New York Aldine de Gruyter 1988.

В статье анализируется возможность изучения семьи в постнеклассической методологической парадигме. Показана несостоятельность традиционного подхода в объяснении новых реалий репродуктивного и семейного поведения личности. Сделан вывод о том, что в рамках социально-конструктивистского подхода акцент должен быть перенесен с соотношения между теорией семьи и описываемой ею реальностью на соотношение между теорией семьи и контекстом, в котором она выстраивается.

Ключевые слова: семья, постнеклассическая психология, социально-конструктивистский подход.

In article is analyzed possibility of studying of a family in a post-nonclassical methodological paradigm. Is shown insolvency of a traditional approach in an explanation of new realities of reproductive and family behavior of the person. The conclusion that in a framework of social-constructivist approach the accent should be transferred from a ratio between the theory and reality described by it on a ratio between the theory and a context in which it is built is drawn.

Keywords: family, post-nonclassical psychology, social-constructivist approach.

УДК 159.9

ГОДУНОВА І. С.

Приазовський Державний технічний університет (м. Маріуполь)

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ПЕРСПЕКТИВ ВИПУСКНИКІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У сучасних умовах радикальні зміни, що відбуваються в економічному, політичному та громадському житті суспільства, супроводжуються суттєвими змінами в світовідчутті людей при сприйнятті подій власного життя. Зростання темпів життя вимагає від людини більш осмисленого ставлення до часу власного життя, тому що вміння передбачати, прогнозувати і будувати життєві плани впливають на життєвий вибір, організацію та здійснення діяльності. Аналіз стану проблеми дозволив виявити суперечності між соціальним замовленням на випускника зі сформованою життєвою перспективою і невідповідним рівнем розвитку перспективи життя. В цих умовах особливо значущим є дослідження суб'єктивних уявлень про майбутнє у випускників вищих навчальних закладів.

Ключові слова: життєві перспективи, ціннісні орієнтації, життєвий план, сенс життя, часова перспектива життя.

У сучасних умовах радикальні зміни, що відбуваються в економічному, політичному та громадському житті суспільства, супроводжуються суттєвими змінами в світовідчутті людей при сприйнятті подій власного життя. Зростання темпів життя вимагає від людини більш осмисленого ставлення до часу власного життя, тому що вміння передбачати, прогнозувати і будова-

ти життєві плани впливають на життєвий вибір, організацію та здійснення діяльності.

Д. А. Леонтьєв пише, що «виникає все більше ситуацій, в яких потрібно розглядати людину інакше, ситуацій, коли людині ніщо не підказує, як діяти, і вона повинна приймати рішення сама» [1, с. 17].

Сучасне суспільне життя, на думку А. Ю. Стойлік, таке, що жоден соціальний інститут не може

забезпечити повноцінного особистісного розвитку людини. Політичні та економічні зміни в країні призвели до відсутності конкретного та стабільного соціального замовлення щодо випускників освітніх установ, зробивши тим самим підготовленість на рівні професійних знань, умінь і навичок відносними характеристиками [2].

У роботі Т.В. Попової підкреслюється, що «завдяки переорієнтації суспільства на людський фактор ... все більшого значення в самореалізації людини набувають його індивідуально-особистісні характеристики. Позитивні соціокультурні явища відкривають широкі перспективи для вільного життєвого самовизначення особистості в соціумі. У той же час, зростаючи, людина змушена вирішувати «вічні» питання, пов'язані з усвідомленим вибором життєвої позиції, в умовах загострення глобальних проблем людства, нестабільності і деструктивних тенденцій в суспільстві, агресивного впливу сучасної масової культури» [3, с. 56].

З особливою гостротою в сучасній освітній практиці висувається завдання визначення та реалізації психолого-педагогічних умов формування життєвої перспективи в юнацькому віці – як системи уявлень про майбутнє, що виявляється у відповідних цілях, планах, емоційно-ціннісному відношенні, а також поведінці та вчинках.

Таким чином, зростає необхідність в осмисленні таких понять, як життєвий шлях, життєва мета, життєві плани і, зокрема, в більш глибокому та різнобічному розгляді серед них життєвої перспективи, що не одержала, на наш погляд, вичерпного аналізу.

Проблема формування життєвих перспектив існувала завжди, але в науковій літературі вона частіше розглядалася в аспекті пристосування людини до соціуму, до існуючих цінностей (соціальні перспективи), в рамках професійного чи особистісного самовизначення.

На філософському рівні вивчалися проблеми життєвої перспективи людини у співвідношенні з розвитком людства і цивілізації (К.А. Абульханова-Славська, Е. Муньє, В. Франкл, Е. Фромм та ін.). Значущі ідеї про обумовленість існування людини у світі її внутрішньою позицією містяться в філософії екзистенціалізму (С. Мадді, Ж.П. Сартр, М. Хайдеггер, К. Ясперс та ін.).

На соціально-психологічному рівні вирішувалися питання про шляхи та способи позиціонування особистості в суспільстві (Б.Г. Ананьєв, В.Г. Іванов, І.С. Кон, М.Л. Лезгіні, В.Н. Маркін, О.В. Мудрик та ін.).

Аналіз педагогічних досліджень, які зачіпають проблему становлення життєвої перспективи (В.П. Бедерханова, Є.В. Бондаревська, О.С. Гребенюк, М.Б. Заславська, І.А. Колесникова, Т.Н. Мальковской, В.А. Петровський, Е.В. Титова, Н.Є. Щуркова та ін.), свідчить про інтерес до цього питання.

На психологічному рівні (А.В. Брушлінський, А.Н. Леонтьєв, В.Н. Мясіщев, С.Л. Рубінштейн, В.І. Слободчиков та ін.) предметом дослідження були внутрішні модуси позиціонування особистості, як вираження її стосунків, діяльності, свідомості.

Складний шлях становлення і розвитку особистості в психологічній науці описувався через поняття «прагнення до сенсу» (В. Франкл), «повноцінність людського функціонування» (К. Роджерс), «самоактуалізація» (А. Маслоу), «психологія суб'єктивності» (В.І. Слободчиков), «психологія життєвого шляху» (К.А. Абульханова-Славська, І. Анциферова, А.А. Кронік та ін.).

Таким чином, проблема «життєвої перспективи» стає предметом активного вивчення в сучасній психології. Дане поняття розроблялося в рамках дієвого підходу (К.А. Абульханова-Славська, С.Л. Рубінштейн та ін.), причинно-цільової концепції психологічного часу особистості (Є.І. Головаха, О.О. Кронік), з точки зору планування цілей (І.А. Ральнікова, В.Ф. Серенкова, Г.С. Шляхтін та ін.). Серед зарубіжних авторів, що розглядають дане питання, можна назвати Р. Кастенбаума, Т. Коттл, К. Левіна, Ж. Нюттена, Л. Франка та ін.

У цих дослідженнях знайшли відображення питання формування життєвих стратегій, життєвих планів у діяльності різних спільнот, виховних організацій, реалізації особистісного потенціалу та самовизначення різних категорій учнівської молоді. У той же час у багатьох роботах залишаються нез'ясованими способи і прийоми організації психолого-педагогічної взаємодії, виховної діяльності, стимулювання і корекції процесу формування життєвих перспектив, не виявлено психолого-педагогічні умови успішності формування життєвої перспективи в ранньому юнацькому віці.

Особливо значущим є дослідження суб'єктивних уявлень про майбутнє у випускників вищих навчальних закладів, так як в сучасних умовах нестабільності, високого ступеня невизначеності життя, неясності перспектив соціального розвитку суспільства молоді люди відчувають суб'єктивні труднощі при визначенні своїх життєвих перспектив, насамперед, психологічні, пов'я-

зані із здійсненням вільного і, в той же час, прагматичного майбутнього. Планування життєвих і професійних перспектив, вибір ціннісних пріоритетів викликають у студентів труднощі. Вузька і нерозбудована перспектива розвитку, орієнтованість на отримання матеріальної вигоди від професійної діяльності заздалегідь прирікає студента на обмежений діапазон життєвих проявів, при цьому зникає інтерес до свого майбутнього як поля самореалізації.

Аналіз стану проблеми дозволив виявити суперечності між соціальним замовленням на випускника зі сформованою життєвою перспективою і невідповідним рівнем розвитку перспективи життя.

Життєва перспектива завжди пов'язана з вибором, здійснюючи який, людина не тільки реалізує власну позицію, але і сама «народжується», виявляє себе, свою самототожність.

Життєва перспектива як структурна цілісність, розкривається через багато складових: ціннісні орієнтації, життєвий план, сенс життя, часова перспектива життя, що визначають уявлення особистості про майбутнє.

Мета дослідження: виявити рівень сформованості життєвих перспектив випускників вищих навчальних закладів та визначити фактори і причини, що сприяють і перешкоджають вибору професії (на прикладі фахівця з соціальної роботи).

Відповідно до представленої вище мети, була розроблена методика дослідження, в якій були використані наступні методи: тест «Смисложиттєві орієнтації» (Д.А. Леонт'єв); метод «Незакінчені речення»; твір «Моє майбутнє».

Дослідження проводилося на базі Приазовського Державного технічного університету. У вибірку були включені студенти спеціальності «Соціальна робота»: 30 студентів першого курсу та 30 студентів п'ятого курсу.

На основі аналізу літератури нами були виділені рівні сформованості життєвої перспективи [4, С. 114–129.].

Високий рівень характеризується наявністю чіткої структури ціннісних орієнтацій; високою свідомістю життя, те, для чого він живе і до чого прагне; тимчасова перспектива чітка, є близький й далекі цілі та плани на майбутнє; образ майбутнього чіткий і ясний.

Середній рівень характеризується наявністю ціннісних орієнтацій, але вони не чітко структуровані, є незначні суперечності; тимчасова перспектива не чітко диференційована, є сенс життя, але не зовсім визначені цілі його реалізації. В цілому, образ майбутнього дещо розмитий. Ни-

зький рівень характеризується відсутністю структурованості ціннісних орієнтацій, вони суперечливі; низьким рівнем свідомості життя, або сенс життя ще не визначений; тимчасова перспектива коротка, тобто є плани і цілі тільки на найближче майбутнє; образ майбутнього нечіткий і слабо диференційований.

Відповідно до цілей дослідження отримані індивідуальні показники були класифіковані відповідно за приналежністю до певної групи випробовуваних. Отримані дані наведені в таблиці.

Таблиця 1
Рівень сформованості життєвої перспективи студентів 1-го та 5-го курсів (%)

Рівень	1 курс	5 курс
<i>високий</i>	35	60
<i>середній</i>	40	28
<i>низький</i>	25	12

Відповідно до отриманих даних, можна зробити висновок про те, що серед випускників переважає високий рівень сформованості життєвої перспективи. Можна припустити, що дана тенденція є свідченням того, що процес навчання за спеціальністю «Соціальна робота» сприяє підвищенню свідомості життя, так як в процесі навчання студентами опрацьовуються особистісні проблеми, вони беруть участь у різних тренінгах, що сприяють особистісному зростанню, а, отже, і формуванню життєвої перспективи студентів.

За результатами дослідження у випробовуваних першого та п'ятого курсів було виявлено різне ставлення до свого майбутнього. Студенти п'ятого курсу більш позитивно ставляться до того, що їх чекає; уявлення про майбутнє більш виразне, ніж у першокурсників. Студенти п'ятого курсу є більш цілеспрямованими; у багатьох студентів першого курсу за результатами змістовного аналізу можна відзначити недовіру до себе, до своїх можливостей.

Першокурсники, так само як і студенти п'ятого курсу, пов'язують свій життєвий успіх з досягненням матеріального благополуччя, оволодінням цікавою роботою. Здійснення мрії про матеріальне благополуччя і справи до душі має можливість реалізуватися через отримання вищої освіти.

Уявлення про майбутню роботу у випробовуваних різноманітні – від жаху до способу самореалізації. Для досліджуваних студентів актуальним є особистісний розвиток. Вони спрямовані на успіх, кар'єру, але професійні досягнення у них не конкретизовані. У більшості студентів

виявляється прагнення до забезпеченого життя. На відміну від студентів першого курсу, у більшості випускників ВНЗ є чіткі диференційовані цілі та плани на майбутнє, які вони націлені реалізовувати. Тобто, студентству дійсно властивий досить широкий спектр потреб і мотивів, що належать до професійно-трудої та соціально-статусної сфери досягнення. Як правило, як зазначалося вище, це потреби і мотиви, пов'язані з особистісної самореалізацією і самоствердженням, отриманням якісної освіти та професійної самореалізації, досягненням високих соціальних статусів, соціального успіху, матеріальної забезпеченості, професійного зростання і т. п. Разом з тим, як показало подальше дослідження уявлень студентства про життєві перспективи, вона постає для них у досить райдужних тонах, де вони – безперечні лідери становища і люди, здатні вирішувати найважчі завдання. Систематична щоденна робота на одному робочому місці сприймається ними як суцільна життєва невдача, а труднощі, які неминуче можуть виникати в процесі становлення та розвитку будь-якої людини, що стала на шлях досягнення високих життєвих вершин, при цьому студентами або виключаються зовсім або просто не усвідомлюються, – тобто, сучасна молодь має тенденцію замислюватися над можливими шляхами освоєння життєвого простору, воліючи одразу ж після закінчення навчального закладу опинитися на вершині життєвого Олімпу.

Кореляційний аналіз виявив стійкі зв'язки, між показниками когнітивно-аналітичного компоненту – наявності мети, локус контролю – Я і локус контролю – життя, а також з такими показниками емоційно-ціннісного компоненту, як емоційна насиченість життя і задоволеність самореалізацією (з коефіцієнтом кореляції за абсолютною величиною не менше 0,1946 при 5% рівні значущості). У факторній структурі життєвої перспективи найбільшу вагу мають показники когнітивно-аналітичного (наявності мети, прагнення, інтереси) і емоційно-ціннісного компонентів (емоційне ставлення до майбутнього, емоційна насиченість, задоволеність самореалізацією), що свідчить про найбільшу значущість даних компонентів у структурі життєвої перспективи студентів – випускників ВНЗ.

За результатами проведеного дослідження було виявлено ряд проблем, пов'язаних з оцінками престижності професії та образу майбутньої кар'єри:

1) Певна кількість студентів погано уявляють собі, чого б вони хотіли досягти. У них немає чіт-

кого і конкретного образу бажаної життєвої ситуації в майбутньому. На наш погляд, невизначеність і непевність («я сам не знаю, чого я хочу», «я не можу уявити цікаву для мене роботу», «мені нічого не цікаво») можуть бути значними труднощами для професійного і життєвого розвитку в цілому. Можливо, тому 23% опитуваних випускників оцінюють свій професійний статус як проміжний. Перспектива працювати за отриманою професією є для них непривабливою і за фахом працювати вони не збираються.

Аналіз ретроспективних самооцінок випускників показує, що більшість із них зробили вибір випадково. Наприклад, деяким просто сподобалася назва, можливість допомагати іншим людям, просто отримання вищої освіти, можливість працювати в сфері людина-людина, придбання культурно-ціннісних знань і т. д. Чому так відбувається? Можливо, ймовірність реалізації професійної кар'єри молоді за фахом знаходиться в безпосередньому зв'язку з низькою привабливістю соціальної ролі і загальної життєвої перспективи.

2) Другою серйозною проблемою, яка може заважати формуванню та усвідомленню уявлення про своє майбутнє, є внутрішні суперечності та конфлікти.

По-перше, при виборі професії молодим людям доводиться порівнювати суб'єктивну цінність майбутньої спеціальності та її доступність. При виборі місця роботи студент більшою мірою керується розрахунком і меркантильними міркуваннями, тому суб'єктивна цінність заломлюється в оцінках престижності професії і в образі кар'єри. І та, і інша передбачаються сьогодні найчастіше в економічній або правовій сфері.

По-друге, спроби поєднати високу оплату праці і престижність поступово формують у студентів уявлення про «несучасні» спеціальності. На наш погляд, цим процесом можна керувати, якщо чітко визначені пріоритети. Але і тут існує протиріччя. Досягнення будь-якої мети завжди вимагає внутрішніх витрат і вкладень, тому необхідно не тільки поставити собі конкретну мету, але й реалістично оцінити те, чим доведеться поступитися заради досягнення цієї мети. Наприклад, якщо студент прагне до кар'єрного і соціального зростання, до керівної посади і високого статусу, то це означає, що у нього майже не залишиться часу на інші галузі життя: сім'ю, хобі, стосунки з друзями; якщо студент вибирає таку діяльність, де у нього чітко визначено, що і яким чином він повинен робити і за що конкретно він відповідає, то в такій роботі, швидше за

все, буде мало простору для творчості, самовираження, прояву ініціативи; якщо для студента найголовніше за допомогою роботи домогтися неформального визнання і поваги з боку людей, то тоді, швидше за все, у такій діяльності буде менше можливості для кар'єрного зростання та досягнення високого формального статусу. Таким чином, тільки усвідомлюючи існуючі протиріччя між бажаннями і цілями, оцінивши можливі витрати для досягнення цілей, студент може сформуванати цілісне і гармонійне уявлення про своє майбутнє.

По-третє, трансформація розуміння перспективності обраної професії, спеціальності, роботи. Сьогодні доводиться стикатися з таким фактом: деякі майбутні фахівці, оцінивши майбутні складнощі, воліють вибрати іншу спеціальність. Подібний вибір не можна назвати вдалим і перспективним способом вирішення проблем, оскільки він не забезпечує студента цікавою роботою, не гарантує йому матеріального благополуччя і в майбутньому не асоціюється у нього з успіхом. Така практика розцінюється нами як негативне явище. Те, що не має цінності, не бережеться, не примножується і не розглядається як капітал. В результаті, вибудовується логічна послідовність: неповноцінна орієнтація на вході в систему професійної освіти – неповноцінна самореалізація в процесі навчання – неповноцінний фахівець на виході.

Таким чином, проблема вибору життєвого шляху, професійної самореалізації виникає в

певний момент у всіх студентів. В ході проведеного дослідження було зроблено спробу виявити рівень сформованості життєвих перспектив випускників вищих навчальних закладів та визначити фактори і причини, що сприяють і перешкоджають вибору професії фахівця з соціальної роботи. Аналіз даних свідчить про наявність певного зв'язку між соціальними (зовнішніми) мотивами вибору професії та життєвими планами респондентів з готовністю усвідомлено вибудовувати свої цілі, виділяючи і логічно пов'язуючи події власного життя.

Перспективними напрямками подальших наукових пошуків, на основі виконаного дослідження, можуть стати: вивчення психолого-педагогічних умов формування життєвої перспективи з орієнтацією на більш широкі вікові межі; розробка основних напрямів психологічного супроводу професійного та особистісного самовизначення випускників вищих навчальних закладів.

Список використаних джерел

1. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности [текст]. / Д.А. Леонтьев. — М. : Смысл, 1999. — 286 с.
2. Теории личности в западно-европейской и американской психологии [текст]: хрестоматия по психологии личности. — Самара: Издат, Дом «БАХРАХ», 2006. — 480 с.
3. Попова Т.В. Ассоциативный эксперимент в психологии [текст]: учеб. пособие / Т.В. Попова — М. : Флинта, 2006. — 211 с.
4. Абульханова-Славская К.А. Личностная регуляция времени // Психология личности в социалистическом обществе: Личность и ее жизненный путь. — М., 1990. — С. 114—129.

В современных условиях радикальные перемены, происходящие в экономической, политической и общественной жизни общества, сопровождаются существенными изменениями в мироощущении людей при восприятии событий собственной жизни. Возрастание темпов жизни требует от человека более осмысленного отношения к времени собственной жизни, так как умение предвидеть, прогнозировать и строить жизненные планы влияют на жизненный выбор, организацию и осуществление деятельности. Анализ состояния проблемы позволил выявить противоречия между социальным заказом на выпускника со сформированной жизненной перспективой и несоответствующим уровнем развития перспективы жизни. В этих условиях особенно значимым является исследование субъективных представлений о будущем у выпускников высших учебных заведений.

Ключевые слова: жизненные перспективы, ценностные ориентации, жизненный план, смысл жизни, временная перспектива жизни.

In modern conditions the radical changes taking place in the economic, political and social life of society, bring about significant changes in the outlook of people in the perception of the events of his own life. The growth rate of human life requires more meaningfully related to the time of their lives, because the ability to anticipate, predict and build life plans affect life choices, organization and implementation. Analysis of the problem revealed the contradiction between the social order to graduate with the prospect of life formed and in appropriate level of future prospects. In these conditions, especially important is the study of subjective perceptions of the future of the graduates of higher education institutions.

Key words: life perspectives, values, life plan, the meaning of life, time perspective of life.